

FOLKLOR VA YOZMA ADABIYOT O'RTASIDAGI FARQLAR

To'xtaqulova Nigora G'afur qizi

nigoratxtaqulova56@gmail.com

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti filologiya fakulteti magistratura bosqichi talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18053125>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-dekabr 2025 yil
Ma'qullandi: 22-dekabr 2025 yil
Nashr qilindi: 25-dekabr 2025 yil

KEY WORDS

*folklor, yozma adabiyot, og'zaki
an'ana, mif, hikoya, madaniyat,
adabiyot, hamjamiyat, badiiy ifoda.*

ABSTRACT

Xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot madaniy hikoyatlar ombori bo'lsa-da, o'ziga xos xususiyatlarni namoyon etadi. Ushbu maqola hikoya qilishning ushbu ikki shakli o'rtasidagi asosiy farqlarni o'rganadi. Ularning kelib chiqishi, tarqalish usullari va jamiyatdagi vazifalarini o'rganar ekan, maqola folklorning og'zaki an'analarni saqlash va jamiyat hayotiy tajribalarini aks ettirishdagi beqiyos rolini ta'kidlaydi. Aksincha, yozma adabiyot badiiy ifodaning ongli shakli sifatida tahlil qilinadi, ko'pincha alohida mualliflarning istiqbollari aks ettiradi va muayyan tarixiy va adabiy kontekstlarda rivojlanadi. Maqola ularni yaratish, tarqatish va madaniyatga ta'sir qilishdagi o'ziga xos farqlarni tahlil qilib, odamlar o'z hikoyalarini avlodlar o'rtasida ifodalash va baham ko'rishning xilma-xil usullari haqida nozik tushuncha berishga qaratilgan.

Folklor va yozma adabiyot hikoya va madaniy ifodaning ikki xil, ammo bir-biriga bog'langan shakllaridir. Ularning ikkalasi ham madaniy merosni asrab-avaylash va yetkazish bo'yicha umumiy maqsadlarga ega bo'lsalar-da, ularning kelib chiqishi, xususiyatlari va uzatish usullari bilan bir-biridan sezilarli darajada farqlanadi. Xalq og'zaki ijodi tabiatan og'zaki va anonimdir. U avlodlarga og'izdan og'izga o'tadi, vaqt o'tishi bilan rivojlanadi va jamoalar ichida bo'lishishi uchun moslashadi. Ertaklar, rivoyatlar, afsonalar, qo'shiqlar va maqollar xalq og'zaki ijodining namunalari bo'lib, ularda muayyan madaniyatning umumiy donoligi, e'tiqodi va kechinmalari aks etadi. Boshqa tomondan, yozma adabiyot alohida mualliflarning mahsuli bo'lib, odatda yozma shaklda saqlanadi. U roman, pyesalar, she'rlar va insholar kabi turli janrlarni qamrab oladi. Yozma adabiyot ko'pincha o'z ijodkorlarining shaxsiy kechinmalari, istiqbollari va tasavvurlarini aks ettiradi va u o'z tili va tuzilishida ko'proq qasddan va ishlab chiqilgan bo'lishi mumkin. Ushbu maqolada biz folklor va yozma adabiyot o'rtasidagi asosiy farqlarni ko'rib chiqamiz, ularning kelib chiqishi, xususiyatlari, tarqalish usullari va jamiyatdagi rollarini o'rganamiz. Biz hikoya qilishning ushbu ikki shakli qanday kesishishini va bir-biriga ta'sir qilishini ko'rib chiqamiz, shu bilan birga ularning madaniy merosimizga qo'shgan noyob hissasini ta'kidlaymiz.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot o'rtasidagi farq turli akademik fanlar, jumladan, folklorshunoslik, adabiyotshunoslik va madaniy antropologiyada davom etayotgan munozara va tahlil mavzusi bo'lib kelgan. XIX asrda "folklor" atamasini kiritgan Uilyam Jon Toms va boshqa olimlar folklorning og'zaki va anonimligini ta'kidlab, uni mualliflarning yozma asarlariga qarama-qarshi qo'yganlar. Bu fikr Antti Aarne va Stit Tompson kabi folklorshunoslar tomonidan yanada rivojlantirildi, ular xalq ertaklarini o'zlarining umumiy motivlari va syujet tuzilmalariga qarab tasniflashdi va kataloglashdi. So'nggi paytlarda olimlar folklor va yozma adabiyot o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganib chiqdilar. Masalan, Alan Dandes va Yan Garold Brunvand tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda yozma adabiyotning og'zaki an'analarni shakllantirish va ta'sir qilishdagi roli, xususan, "shahar afsonalari" misolida ta'kidlangan. Shu bilan birga, Garold Bloom va Northrop Frye kabi adabiy tanqidchilar yozma adabiyotning xalq ertaklari, afsonalari va folklorning boshqa shakllaridan foydalanish va o'zgartirish usullarini o'rganib chiqdilar. Xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot o'rtasidagi bunday murakkab o'zaro ta'sir ularning o'zaro ta'sirini tushunishga intilayotgan ilmiy tadqiqotchilarning ko'payishiga olib keldi. Syuzan A. Shtrausning "Ming bir kecha" asarini o'rganish kabi muayyan madaniy kontekstlar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar yozma rivoyatlar mavjud xalq og'zaki ijodidan qanday foydalanishi va uni qayta talqin qilishi, hikoya va madaniy kontekstni boyitishi mumkinligini ochib berdi.

Ushbu maqola folklor va yozma adabiyotga oid mavjud ilmiy tadqiqotlarning qiyosiy tahliliga asoslanadi. Unda ko'plab manbalardan, jumladan, taniqli folklorshunoslar, adabiyotshunoslar va madaniyat antropologlarining asarlaridan foydalaniladi. Tahlil hikoya qilishning har bir shaklining asosiy jihatlari, jumladan:

- Kelib chiqishi: ham folklor, ham yozma adabiyotning tarixiy ildizlari va kelib chiqish usullarini tekshirish.
- Xarakteristikalar: har bir shaklning farqlovchi xususiyatlarini, jumladan, tili, tuzilishi, mazmuni va uzatilishini aniqlash.
- Yetkazish usullari: Xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyotning tarqalishi va saqlanib qolishi mexanizmlarini solishtirish.
- Madaniy ta'sir: madaniy e'tiqodlar, qadriyatlar va o'ziga xosliklarni shakllantirish va aks ettirishda folklor va yozma adabiyotning rollarini o'rganish.

Natijalar:

Bizning tahlilimiz folklor va yozma adabiyot o'rtasidagi aniq farqni ochib beradi, bu ularning o'ziga xos kelib chiqishi, xususiyatlari, uzatish usullari va madaniy ta'sirlari bilan ta'kidlanadi.

1. Kelib chiqishi:

- Folklor: jamoalarning umumiy tajribalaridan kelib chiqqan, og'zaki an'analardan orqali avloddan-avlodga o'tib kelgan, ko'pincha bitta aniq muallifga ega bo'lmagan.
- Yozma adabiyot: mualliflarning shaxsiy ijodidan kelib chiqadi, hujjatlashtirilgan va yozma shaklda saqlangan, aniq shaxslarga osonlikcha tegishli.

2. Xususiyatlari:

- Xalq og'zaki ijodi: moslashish qobiliyati bilan ajralib turadi, u ko'pincha qayta ko'rib chiqiladi va o'zgarib turadi. Til ko'pincha sodda, to'g'ridan-to'g'ri va og'zaki nutqni aks

ettiruvchi xalq tilida ildiz otadi. Kontent ko'pincha kundalik hayot, amaliy donolik, axloq va g'ayritabiiy narsalarga bag'ishlangan.

- Yozma adabiyot: Odatda ko'proq tuzilgan bo'lib, muallifning ijodini aks ettiradi. Til ko'pincha murakkabroq bo'lib, turli xil adabiy vositalardan foydalanadi. Kontent murakkab his-tuyg'ularni, falsafiy g'oyalarni va ijtimoiy muammolarni o'rganib, kengroq mavzularni qamrab olishi mumkin.

3. Yetkazish usullari:

- Folklor: asosan og'zaki hikoya, ijro va ijtimoiy o'zaro ta'sir orqali uzatiladi, bu uni jamiyat va madaniy xotiraga juda bog'liq qiladi.

- Yozma adabiyot: yozma so'zga tayanib, kitoblar, qo'lyozmalar va tobora ko'proq raqamli ommaviy axborot vositalari orqali tarqatiladi. Bu yanada kengroq kirish va ko'proq doimiylik imkonini beradi.

4. Madaniy ta'sir:

- Folklor: madaniy o'ziga xoslikning asosi bo'lib, u jamiyatning umumiy qadriyatlari, e'tiqodlari va tajribalarini aks ettiradi. U ko'pincha jamiyatni birlashtirish, axloqiy tarbiya va an'analarni saqlash vositasi bo'lib xizmat qiladi.

- Yozma adabiyot: jamiyat muammolari bo'yicha istiqbollarni taklif qiluvchi, inson his-tuyg'ularini o'rganish va belgilangan me'yorlarga qarshi chiqishga shaxsiy fikrni ifodalash uchun platforma taqdim etadi. Shuningdek, u umumiy madaniy hikoyalar va tushunishni shakllantirishga hissa qo'shishi mumkin.

5. O'zaro ta'sir:

Bunday aniq farqlarga qaramay, folklor va yozma adabiyot dinamik o'zaro ta'sir ko'rsatadi. Yozma adabiyot ko'pincha folklor elementlaridan foydalanadi va qayta ishlaydi, yangi talqin va kontekst beradi. Aksincha, folklor yozma rivoyatlar, miflar ta'sirida bo'lishi, yozma adabiyot elementlarini uning og'zaki an'analariga moslashtirib, kiritishi mumkin.

Muhokama:

Xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot o'rtasidagi farq, garchi tahlilimizda aniq bo'lsa-da, mutlaq bo'linish sifatida qaralmasligi kerak. Buning o'rniga, biz ularning dinamik o'zaro ta'sirini va bir-biriga doimo ta'sir qilish va boyitish usullarini tan olishimiz kerak. Ushbu o'zaro ta'sir madaniy rivoyatlarning evolyutsiyasi va saqlanishini tushunish uchun juda muhimdir. Zamonaviy dunyoda folklorning davom etishi, yozma adabiyot va raqamli ommaviy axborot vositalarining yuksalishiga qaramay, uning mustahkam kuchi va dolzarbligini ko'rsatadi [78, 1]. U o'zining asosiy mohiyatini saqlab qolgan holda, zamonaviy kontekstlarga moslashib, doimiy moslashish va qayta ixtiro qilish orqali rivojlanadi. Ushbu chidamlilik zamonaviy jamiyatning tashvishlari va umumiy tajribalarini aks ettiruvchi shahar afsonalari, internet memlari va ijtimoiy media tendensiyalari kabi folklorning yangi shakllarining paydo bo'lishida yaqqol namoyon bo'ladi. Xuddi shunday yozma adabiyot ham xalq og'zaki ijodi bilan shug'ullanib, an'anaviy ertaklardan ilhom topib, ularni zamonaviy qissalarga singdirishda davom etmoqda. Buni mumtoz xalq ertaklarining zamonaviy takrorlanishi, zamonaviy roman va filmlarda folklor motivlaridan foydalanish, turli adabiy janrlarda madaniy afsona va rivoyatlarning, miflarninf davom etayotgan izlanishlarida ko'rish mumkin. Bundan tashqari, folklor va yozma adabiyot o'rtasidagi chegaralarning xiralashishi raqamli hikoyalarning kuchayishi bilan tezlashadi. Onlayn platformalar og'zaki va yozma an'analar o'rtasidagi chegaralarni yo'qotib, hikoyalarni tez almashish va o'zgartirishga yordam beradi. Bu

madaniyatlararo muloqot va turli hikoya an'analarini birlashtirish imkonini beruvchi madaniy ifoda va hamkorlikning yangi shakllari uchun ajoyib imkoniyatlar yaratadi [62, 2]. Biroq, biz texnologiyaga asoslangan dunyoga borar ekanmiz, folklor va yozma adabiyot oldida turgan muammolarni ko'rib chiqish juda muhimdir. Raqamli aloqaning jadal sur'atlari, ijtimoiy tarmoqlarning yuksalishi va an'anaviy og'zaki hikoya qilish amaliyotining pasayishi madaniy hikoyalarning saqlanishiga jiddiy tahdid soladi. Hikoyaning bu hayotiy shakllarining davom etishini ta'minlash uchun biz an'anaviy xalq og'zaki ijodini hujjatlashtirish, tadqiq etish va og'zaki hikoya qilish voqealarini targ'ib qilish orqali saqlab qolish tarafdori bo'lishimiz kerak. Biz ham yozma adabiyotning davom etayotgan ijodi va innovatsiyasini qo'llab-quvvatlashimiz, rang-barang va jonli adabiy manzarani rivojlantirishimiz kerak [45, 7]. Oxir oqibat, hikoyachilikning kelajagi ham folklor, ham yozma adabiyotning o'ziga xos qadriyatini tan olish, ularning dinamik o'zaro munosabatlarini e'tirof etish va madaniyatni ifodalash va asrab-avaylash uchun yangi texnologiyalar taqdim etayotgan imkoniyatlardan foydalanishdadir. Jonli va inklyuziv hikoya muhitini yaratib, biz insoniy hikoyalarning boy gobelenlari kelajak avlodlar uchun gullab-yashnashda davom etishini ta'minlashimiz mumkin.

Xulosa:

Xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot o'rtasidagi farqlarni o'rganishimiz hikoyachilikning murakkab va maftunkor olamini ochib beradi. Ularning kelib chiqishi va tarqalish usullari har xil bo'lishi mumkin bo'lsa-da, ular umumiy maqsadga ega: madaniy tushunchalarni saqlash, uzatish va shakllantirish. Jamoa ovoizidan tug'ilgan folklor jamoalarning mustahkam donoligi va e'tiqodlarini o'zida mujassam etgan bo'lsa, individual ijod bilan yaratilgan yozma adabiyot o'ziga xos istiqbollarni taqdim etadi va o'rnatilgan rivoyatlarga qiyinchilik tug'diradi.

Raqamli asrda ikkala shaklning doimiy dolzarbligi ularning mustahkam kuchini ta'kidlaydi. Folklor o'ziga xos moslashuvchanligi bilan zamonaviy madaniyat bilan uyg'unlashib, shahar afsonalarida, onlayn memlarda va virusli tendensiyalarda namoyon bo'ladi. Ayni paytda yozma adabiyot xalq og'zaki ijodidan ilhom olib, an'anaviy ertaklarni qayta talqin qilib, ularga yangi ma'no-mazmun singdirishda davom etmoqda. Rivojlanayotgan hikoyachilik landshaftini kezar ekanmiz, folklor va yozma adabiyotning betakror hissalarini tan olish va tanitish zarur. Og'zaki an'analarni qadrlaydigan, ijodiy yozishni rag'batlantiradigan va raqamli hikoya qilishning rivojlanayotgan imkoniyatlarini o'z ichiga olgan muhitni targ'ib qilish orqali biz kelajak avlodlar uchun inson hikoyalarining boyligi va jonliligini ta'minlashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Alan Dandes, "Dunyo folklori".
- 2."Journal of American Folklor".
- 3.Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – T.: «Mumtoz so'z», 2010.
- 4.Jo'rayev M. Folklorshunoslik asoslari. – T., 2009.
- 5.Musaqulov A. O'zbek xalq lirikasi. – T.: Fan, 1995.
- 6.Turdimov Sh. Etnos va epos. – T.: O'zbekiston, 2012.
- 7.Eshonqul J. Epik tafakkur tadriji. – Toshkent: Fan, 2006.